

УДК 159.9

Психологічний супровід навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі

Пляка Л.В.

Запропонований автором матеріал статті присвячений проблемі психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. У статті обґрунтовано необхідність створення психологічної служби у вищих навчальних закладах України, діяльність якої забезпечує розвиток особистості студента, сприяє психологічній підтримці навчально-виховного процесу та адаптації студента до нових умов навчання. Автор звертає увагу на умови та напрямки діяльності психологічної служби у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: психологічна служба, психологічна просвіта, психологічна консультація, психологічна діагностика.

Предложенный автором материал статьи посвящен проблеме психологического сопровождения учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении. В статье обґрунтовано необходимость создания психологической службы в высших учебных заведениях Украины, деятельность которой обеспечивает развитие личности студента, способствует психологической поддержке учебно-воспитательного процесса и адаптации студента к новым условиям учебы. Автор обращает внимание на условия и направления деятельности психологической службы в высшем учебном заведении.

The material of the article offered by an author is sanctified to the problem of psychological accompaniment of educational-educator process in higher educational establishment. In the article a обґрунтовано necessity of creation of psychological service is for higher educational establishments of Ukraine, activity of that provides development of personality of student, assists psychological support of educational-educator process and adaptation of student to the new terms of studies. An author pays attention to terms and directions of activity of psychological service in higher educational establishment.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти поставлено завдання щодо формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації та творчої самореалізації. Важливу роль у цьому процесі покликана відігравати психологічна служба вищого навчального закладу, яка в структурі освіти є складовою державної системи охорони фізичного, морального і психічного здоров'я молодих громадян України. Актуальність психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі зумовлена новими соціальними вимогами та загальноосвітніми тенденціями.

Аналіз останніх досліджень. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється значна увага питанням наукового обґрунтування організації і функціонування психологічної служби в системі освіти (М. Битянова, Ю. Гільбух, К. Гуревич, Л. Дзюбо, Е. Клімов, В. Масенко, К. Обозов, Р. Овчарова, А. Обухівська, В. Панок, Н. Плахотнікова, Н. Пов'якель, О. Ставицька, І. Цушко, Н. Чепелева та ін.), проблемам становлення особистості у навчально-виховному процесі (Н. Гвіртшвілі, О. Осадько, В. Рибалка, Т. Титаренко, Л. Усачова та ін.), проблемам психологічної підтримки (А. Асмолов, І. Волошина, Л. Газман, І. Дубровіна, А. Лідерс, Г. Онищенко, А. Ткаченко, Т. Юрченко та ін.); проблемам адаптації студентів (Г. Балл, Л. Дзюбо, Т. Каткова, Б. Коган, С. Павлютенков, В. Кондрашова, В. Маценко та ін.). У своїх дослідженнях науковці зазначають, що професійне становлення студентів буде ефективним і конструктивним, якщо в рамках діяльності психологічної служби реалізовуватимуться програми психологічного супроводу. У той же час слід зазначити, що наукові дослідження проблем діяльності і розвитку психологічної служби у вищого навчального закладу майже відсутні.

Метою нашої статті є розгляд напрямків діяльності психологічної служби у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку практичної психології в Україні свідчить, що психологічна служба у структурі освіти є складовою частиною державної системи охорони фізичного і психологічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення та створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості [4].

З'ясовуючи сутність поняття «психологічна служба», передусім звернемося до психологічного словника Б. Мещерякова та В. Зінченка, в якому цей термін трактується як система практичного використання ресурсів психології з метою діагностики та консультації в різних сферах життя та соціальної діяльності [6, с. 324]. В. Шапарь розглядає психологічну службу як систему практичного використання психології з метою розв'язання комплексних завдань експертизи, діагностики і психологічної консультації в галузях народної освіти, медицини, виробництва тощо [8, с. 499].

На думку відомих психологів А. Петровського та М. Ярошевського, психологічна служба сприяє соціальному розвитку та гуманізації системи суспільних відносин, забезпечує перетворення наукової психології в елемент культури суспільства [5, с. 307]. В. Панок та В. Острова у своїх дослідженнях стверджують, що психологічна служба має забезпечити формування, разом з викладачами і вихователями, професійно-, соціально- та особистісно компетентну особистість [3, с. 10].

Отже, згідно з аналізом подані вище й інші визначення уможливають висновок, що психологічна служба у вищому навчальному закладі – це спеціалізований підрозділ у структурі вищого навчального закладу, діяльність якого спрямована на гуманізацію системи суспільних відносин, формування особистості та професійних якостей майбутнього фахівця, підготовка до самостійного професійного та особистісного життя, збереження здоров'я учасників навчально-виховного процесу, підвищення їхньої психологічної

культури. Важливими завданнями психологічної служби є забезпечення супроводу педагогічних інновацій, захист психічного здоров'я, підвищення психологічної культури, посилення виховного компоненту системи освіти, сприяння розвитку та самореалізації всіх учасників навчально-виховного процесу.

Діяльність психологічної служби у вищому навчальному закладі забезпечується практичними психологами, що мають відповідну вищу освіту. Практичні психологи, здійснюючи свої професійні обов'язки, вирішують актуальні завдання сучасної освітянської галузі.

Технологія психологічного супроводу студентів у професійній освіті добре представлена Э. Ф. Зеєром [1]. Він співвідносить вирішення завдань психологічного супроводу з етапами професійного навчання: адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією. Перший курс – етап адаптації. Завдання психологічної служби полягає в наданні допомоги першокурсникам в адаптації до нових умов життєдіяльності. Другий і третій курси – етап інтенсифікації. На цьому етапі функції психологічної служби зводяться до діагностики особистісного й інтелектуального розвитку, надання допомоги в вирішенні проблем, що виникають у взаєминах з однолітками і педагогами, а також в суто особистих стосунках. Четвертий і п'ятий курси – етап ідентифікації.

В. Панок та В. Острова [3, с. 110] вважають, що успішність діяльності психологічної служби у вищому навчальному закладі залежить від наступних умов:

- чітке розуміння необхідності функціонування служби з боку адміністрації, викладацького колективу і студентів;
- створення належних організаційних, фінансових, матеріальних, правових та побутових умов роботи фахівців;
- якісного кадрового забезпечення служби;
- наукова обґрунтованість та валідність методів, методик і технологій, що застосовуються фахівцями служби в їхній практичній діяльності;
- орієнтація у діяльності служби на найбільш актуальні проблеми студентів, викладачів та запити адміністрації вищого навчального закладу тощо.

Психологічна служба вищого навчального закладу сьогодні вносить вагомий внесок у впровадження психолого-педагогічних інновацій, впливає на розвиток і формування особистості майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. У Національному фармацевтичному університеті (НФаУ) при науково-методичній лабораторії з питань фармацевтичної освіти в 2005 році було створено психологічну службу. Основною метою діяльності психологічної служби НФаУ є посилення ролі і значимості психологічної складової освітнього процесу, збереження психічного та психологічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу (студентів, викладачів, співробітників, батьків), а їхній психічний та особистий розвиток – умовою, засобом досягнення цього здоров'я.

Діяльність психологічної служби НФаУ спрямована на:

- забезпечення якості і доступності психологічних послуг студентам, викладачам, батькам та співпрацівникам університету;
- гуманізацію стосунків у студентських і викладацьких колективах;
- підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу;
- створення психолого-педагогічних умов для повноцінної реалізації особистісного, інтелектуального потенціалу студентів на основі сучасних досягнень вітчизняної і світової психологічної науки;
- сприяння вихованню відповідальної особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку;
- розробку інноваційних форм і методів роботи спеціалістів щодо подолання негативних явищ студентському середовищі.

Забезпечуючи психологічну складову організації освітнього середовища в університеті, психологічна служба НФаУ тісно співпрацює з ректоратом, структурними підрозділами університету, кафедрою педагогіки та психології, студентською радою тощо. Працівники психологічної служби сприяють вирішенню освітніх і виховних задач, формуванню психологічної та професійної компетентності, готовності особистості до майбутньої професійної діяльності.

Діяльність психологічної служби НФаУ здійснюється за наступними напрямками: психологічна просвіта, психологічне консультування, психокорекція, психологічна діагностика та науково-дослідна робота.

Пріоритетним напрямом діяльності психологічної служби в НФаУ є психологічна просвіта. У своїх дослідженнях З. Кісарчук [2, с. 256] зауважує, що необхідність такої роботи зумовлена тим, що домінуючий час в нас протягом десятиліть ідеологічний підхід до пояснення і розв'язання соціальних проблем значною мірою стримував розвиток і поширення психологічного знання взагалі і такої важливої галузі, як психологічна допомога людині зокрема. Просвітницька робота, на думку дослідниці, необхідна передусім для того, щоб люди поступово усвідомлювали цілі, завдання і можливості психологічної служби, дізнавались, які проблеми вони можуть розв'язати за допомогою психолога, уявляли, до якої саме психологічної служби їм слід звернутися.

Завданням психологічної просвіти у вищому навчальному закладі є підвищення психологічної компетентності, психологічної культури студентів, викладачів, співробітників та батьків шляхом роз'яснення актуальних психологічних питань. Психологічні знання допоможуть учасникам навчально-виховного процесу самостійно розв'язувати проблеми й конфлікти, що виникають в особистісному житті, в процесі навчання та професійної діяльності.

Психологічна просвіта здійснюється у формі доповідей, виступів, семінарів, інформаційних бесід, консультацій, лекцій, зустрічей, круглих столів психологічного спрямування для студентів, викладачів та

співробітників університету. Просвітницька робота зі студентами спрямована на отримання ними знань, необхідних для повноцінного психофізичного розвитку, успішного навчання, професійного становлення, формування психологічної компетентності. Виступи перед викладачами і співробітниками університету забезпечують надання інформації, необхідної для успішної організації навчання та виховання студентів, особистісного і професійного розвитку, уникнення складних професійних, особистісних ситуацій. Психологічна просвіта серед батьків, орієнтована на допомогу в організації ефективних батьківсько-дитячих стосунків.

Психологічна просвіта в Національному фармацевтичному університеті здійснюється психологічною службою також і через оформлення стендів та організацію виставок психолого-педагогічної літератури, публікації у газетах і журналах. Також у кабінеті психологічної служби є власна міні-бібліотека, де знаходиться корисна та цікава інформація на психологічну тематику. Під час психологічної просвіти працівники психологічної служби формують потребу у суб'єктів педагогічної взаємодії в психологічних знаннях і бажання використовувати ці знання у житті та професійній діяльності.

Консультативна діяльність психологічної служби у вищому навчальному закладі за своїми завданнями стоїть близько до просвітницької. У сучасному психологічному словнику термін «психологічна консультація» трактується як «забезпечення повноцінної орієнтації клієнта в самому собі, ситуації, що склалася та засобах її вирішення. Головним методом психологічної консультації є організована бесіда з клієнтом (В. Зінченко, Б. Мещеряков [6, с. 325]). У галузі вікової та педагогічної психології поняття «психологічне консультування» найчастіше трактується як вид психологічної допомоги, який має діагностично-рекомендаційний характер і є засобом підвищення психологічної компетентності педагогів і батьків (І. Дубровіна, Р. Овчарова [7, с. 56].).

Конкретні і цілі і завдання психологічного консультування визначаються залежно від напряму діяльності психологічної служби. Так у вищому навчальному закладі психологічне консультування являє собою кваліфіковану допомогу психолога студентам, викладачам, співробітникам університету в оперативному розв'язанні проблем, виявленні особистісних ресурсів чи створенні перспективних програм особистісного розвитку. Метою психологічного консультування є допомога клієнтові у дослідженні власної особистості, у розумінні стосунків з оточуючим світом, оцінці своїх проблем та в пошуку альтернативних варіантів їх подолання.

Психологічне консультування здійснюється у вигляді порад, рекомендацій щодо вирішення життєвих психологічних проблем. Ця робота психологічної служби вищого навчального закладу пов'язана з профілактикою появи проблем у суб'єктів освітнього простору та шляхами їх розв'язанням. Психологічне консультування часто носить характер оперативної чи негайної допомоги, що орієнтована на психічно здорову особистість, на її сьогодення і майбутнє.

За час існування психологічної служби в Національному фармацевтичному університеті за консультативною допомогою постійно звертаються студенти, їхні батьки, викладачі та співробітники університету. Вони потребують допомоги у вирішенні проблем, пов'язаних із міжособистісними конфліктами в діловій (навчальній) сфері та особистісних стосунках; проблемах професійного та особистісного розвитку, працевлаштування після закінчення університету; проблемах, що виникають в процесі спілкування (студент-студент, студент-викладач, студент-батьки); внутрішньоособистісних проблемах (непевненість у собі, депресії, страхи, комплекси) тощо.

Психологічна служба Національного фармацевтичного університету приділяє увагу такому напрямку своєї діяльності як психологічна діагностика, яка проводиться за запитом студентів, адміністрації, кураторів, викладачів, батьків. Цей напрям діяльності передбачає психологічне вивчення учасників навчально-виховного процесу за допомогою бесід, анкети, аналізу процесу і продуктів навчально-пізнавальної діяльності, тестів тощо. Діагностика психічного стану особистості, інтелектуальних здібностей, індивідуальних особливостей і міжособистісних взаємовідносин дає можливість надалі планувати корекційну роботу, визначати тематику тренінгів чи курсів для студентів та викладачів. Психологічна діагностика забезпечує визначення причин, що ускладнюють особистісний розвиток, навчання і взаємини у студентському та викладацькому колективах.

Особлива увага приділяється діагностиці студентів I курсу. Результати анкетування дозволили зробити висновок про те, що для студентів актуальними є проблеми міжособистісного спілкування (в сім'ї, з ровесниками, викладачами тощо). Відповідно, при ранжуванні за ступенем значущості тренінгів, які було запропоновано в анкеті, студенти відзначили такі, як «Тренінг ефективного спілкування», «Тренінг вирішення конфліктів», «Тренінг адаптації та згуртування колективу» тощо. Це свідчить про те, що часто психологічна допомога потрібна всій групі одночасно. Особливо, коли в групі ще не склався дружний колектив. Іноді стосунки загострюються вибухами негативу, нездорової конкуренції, заздрощів тощо. Очевидно, ця ситуація прямо протилежна тому психологічному клімату, який вважається сприятливим для навчально-виховного процесу. Звичайно, на згуртування студентського колективу впливають різні навчально-виховні заходи, але значну допомогу тут може надати й практичний психолог. Системна, цілеспрямована робота фахівців психологічної служби сприяє зниженню студентських проблем. Тренінгові заняття на адаптацію до групи та до навчального закладу, індивідуальні і групові консультації, психологічна профілактика проводяться для студентів усіх спеціальностей.

Психокорекційний напрям діяльності психологічної служби у вищому навчальному закладі застосовується для виправлення недоліків пізнавальної та емоційно-вольової сфери, інтелектуального та особистісного розвитку, що забезпечує зміну ставлення особистості до себе чи до інших людей та ситуацій.

Корекція – здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психічному

та особистісному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки (В. Панок, В. Острова [3, с. 96]). Під час корекції створюються умови виникнення емоційно насичених ситуацій, у ході чого досягається психокорекційна мета.

Психокорекція – організований вплив на клієнта з метою зміни показників його активності у відповідності до вікової норми психічного розвитку (Л. Шнейдер [9]).

Метою психологічної корекції є усунення недоліків у розвитку особистості, організація її життєдіяльності. Психологічна корекція відрізняється від психологічного консультування тим, що вона не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості і може здійснюватися навіть у тому випадку, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Завдання психокорекції формулюються залежно від адресату, а також змісту корекційної роботи. Корекції можуть підлягати недоліки характеру особистості (конфліктність, імпульсивність, песимізм тощо), розумовий чи емоційний розвиток тощо. Ці вади можуть бути пов'язані з акцентуаціями характеру, провідними переживаннями, системою ставлень і ціннісних орієнтацій особистості.

Психокорекція, як напрям діяльності психологічної служби у вищому навчальному закладі, спрямована на розвиток професійних здібностей у майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, здійснення психолого-педагогічних заходів для усунення відхилень в індивідуальному та професійному розвитку особистості, подолання негативних явищ в навчальному закладі, в сім'ї, в соціальному оточенні. Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість. До основних методів психокорекції у вищому навчальному закладі можна віднести психологічні тренінги, групові дискусії, рольові ігри. Є групова й індивідуальна психокорекція.

Науково-дослідна робота психологічної служби Національного фармацевтичного університету передбачає проведення психологічних досліджень, розробку та впровадження навчально-методичних матеріалів в навчально-виховний процес з різних напрямів прикладної психології, актуальних проблем навчання та виховання студентів. Цей напрям діяльності психологічна служба НФаУ здійснює разом з кафедрою педагогіки та психології. До цієї діяльності також активно залучаються студенти, які мають змогу опублікувати результати своїх досліджень у формі тез чи наукових статей; виступити із доповіддю на студентських конференціях (включаючи і всеукраїнські); написати студентську наукову роботу та взяти участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт. Керівниками наукової роботи студентів виступають практичні психологи служби, а також викладачі кафедри педагогіки та психології.

Висновок. На сьогодні в Україні склалася така ситуація, коли актуальним стало питання забезпечення розвитку психологічної служби в вищих навчальних закладах, оскільки її діяльність забезпечує розвиток особистості студента, сприяє психологічній підтримці навчально-виховного процесу та адаптації студента до нових умов навчання. Психологічна служба у вищому навчальному закладі забезпечує формування готовності майбутніх фахівців до самостійного професійного життя після завершення навчання, створює умови, що сприяють розвитку індивідуальності суб'єктів освітнього середовища, збереженню їхнього психічного та психологічного здоров'я, втілює в навчально-виховний процес принципи індивідуалізації та диференціації на основі гуманізації навчання, розуміння запитів, завдань та цінностей особистості.

Література.

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособ. для студентов вузов. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
2. Основи практичної психології: [підручник] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – [3-тє вид.]. – К. : Либідь, 2006. – 536 с.,
3. Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти) / В. Г. Панок, В. Д. Острова. – К. : Освіта України, 2010. – 230 с.
4. Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженого наказом МОН України 03. 05. 99 № 127.
5. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Современный психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : АСТ; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. – 490.
7. Словарь начинающего психолога / под. ред. И. В. Дубровиной. – [2-е изд.] – СПб. : Питер, 2009. – 160 с.
8. Шапарь В. Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. Б. Шапарь. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
9. Шнейдер Л. Б. Основы консультативной психологии: учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М. : изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: «МОДЭК», 2005. – 352 с.